

UKRAINOS DEMOKRATIZACIJOS- DEDEMOKRATIZACIJOS YPATUMAI

Konstantinas Lotiuk

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Šiandieniniuose politinių režimų ir demokratijų tyrimuose gausu ne tik demokratizacijos, bet ir dedemokratizacijos procesų įžvalgų. Aktualus yra naujųjų demokratijų likimas. Straipsnio fokusas – Ukrainos politinio režimo raida. Formaliai Ukraina pripažįstama kaip demokratijos atributus pozicionuojanti valstybė, tačiau realiai demokratija šalyje susiduria su egzistenciniais iššūkiais. Remiantis atliktu demokratijos situacijos Ukrainoje tyrimu, straipsnyje analizuojamas demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesų ryšys šioje vienoje didžiausių Europos valstybių. Atkreipiamas dėmesys į hibridinio politinio režimo perspektyvą, analizuojant ne tik demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesų vienas kito neigimą, bet ir jų koegzistavimą analizuojant hibridinio politinio režimo istoriškumą, kontekstualumą bei šiuolaikinį tinkamumą.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: demokratizacija-dedemokratizacija, hibridinis politinis režimas, vidiniai ir išoriniai politinio režimo veiksniai, Ukraina.

Abstract

There are plenty of insights not only in democratisation but also in de-democratisation in today's research into political regimes and democracy. The fate of new democracies is actual and relevant. The focus of this article is the evolution of Ukraine's political regime. Formally, Ukraine is recognised as a country positioning the attributes of democracy. Despite this, the democracy there is facing existential challenges. On the basis of the research conducted into the state of democracy in Ukraine, the connection between processes of democratisation and de-democratisation is analysed in this country, one of the largest in Europe. Attention is paid to the perspective of the hybrid political regime, analysing not only the denial of each other in processes of democratisation and de-democratisation, but also their coexistence, analysing the historicity, contextuality and modern suitability of the hybrid political regime.

KEY WORDS: democratisation, de-democratisation, hybrid political regime, internal and external factors of political regime, Ukraine.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v86i1.2264>

Įvadas

Ukraina, kaip demokratizacijos-dedemokratizacijos atvejo metodo objektas, yra pagrįstai vertingas pasirinkimas. Siekiant toliau konstruoti ir operacionalizuoti demokratizacijos ir dedemokratizacijos (D-D) ryšio teorinį modelį, ši šalis yra tinkamas pavyzdys, galintis tapti Vidurio Rytų Europos politinės raidos analizės prototipu (?), demokratijoms pastaruoju metu patiriant vis daugiau iššūkių.

1989–1991 metai daugeliui Vidurio Rytų Europos regiono šalių istorinės perspektyvos pasirinkimo požiūriu tapo lemtingi. Žinia, netrukus demokratinio tranzito

teleologiją pakeitė alternatyvi transformatologija. Ukrainoje tik 2004 m. prasidėjusi Oranžinė revoliucija inspiravo pirmuosius prodemokratiškus ir provakarietiškus procesus, kurie ėmė slūgti po 2010 m. Prorusiškas akcentas lėmė 2014 m. Euromaidano revoliuciją. Šiuo požiūriu susidūrė prorusiškos ir provakarietiškos politinės krypties realybės. Revoliucija tapo iššūkiu politiniu, socialiniu, ekonominiu ir net kariniu požiūriu. 2004–2014 m. žymėjo demokratizacijos siekius, 2008–2010 m. – nusivylimą demokratizacijos procesų neparėmus juos institucionalizuojant, pažabojant korupcijos ir mažinant kitus neigiamus indeksus.

2019–2020 m. Ukrainoje įvyko pirmieji taikūs valdžios perdavimo procesai. Šalies prezidentu tapus Volodymirui Zelenskiui, nepaisant po to sekusių išankstinių Aukščiausiosios Rados rinkimų, legitimų opozicijos priekaištų, pokyčiai tiek parlamentiniu, tiek prezidentiniu ar vietos savivaldos lygmeniu vyko laikantis pagrindinių demokratinių atstovaujamosios valdžios kriterijų. Šiuo požiūriu įgyvendintas vienas pagrindinių demokratijos atributų – reguliari, konkurencinėje aplinkoje vykstanti, taiki politinės valdžios kaita. Tai reikšmingi, bet veikiau formalūs procedūriniai procesai, tik iš dalies atskleidžiantys giluminį substancinį Ukrainos demokratijos būvį. Politinis pliuralizmas, valdžių atskyrimo laipsnis rodo, kad demokratija šalyje turi ne tik jos kūrimo, bet ir erozijos požymių.

Mokslinė problema. Šiandieniniuose politinių režimų tyrimuose vis dažniau vartojami hibridinio politinio režimo terminai – ne tik demokratizacijos ir dedemokratizacijos perskyrimo, bet ir jų koegzistavimo kontekste, siekiant geresnio valstybės valdymo. Žinia, demokratija pasaulyje, ilgus metus neįveikus jai kilusių iššūkių ar nepaisant savo ribotų galimybių, patyrė krizę. Moksliniuose tyrimuose gausu postdemokratijos ir neodemokratijos terminijos, vis dažnesnė nuoroda į hibridinius politinius režimus. Į demokratijos istorijos tęstinumą prasminga pažvelgti ne tik per neseniausiai teigtą jos „neišvengiamumą“, bet ir per jos realaus veiksmingumo prizmę. Kitaip tariant, ar naujosiomis demokratijomis save vadinančios šalys nesuka tradiciniu „grynosios demokratijos“ keliu, kai demokratijos raidoje jau matomi esminiai pokyčiai? Juolab kad ir įsigalėjusioje demokratijoje transformacijos procesai vyksta.

Tyrimo objektas – demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesų ryšys Ukrainos politinio režimo raidoje.

Tyrimo tikslas – demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesų Ukrainoje vertinimas, patvirtinant arba paneigiant keliamus mokslinio diskurso teiginius-prielaidas.

Straipsnyje pagrindžiami keli principiniai Ukrainos demokratizacijos ir dedemokratizacijos ypatumų mokslinio diskurso teiginiai-prielaidos:

1. Ukrainoje demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesai sąveikauja ne tik kaip vienas kitą neigiantys ir naikinantys, bet ir kaip vienas kitą papildantys

bei ribojantys vienas kito kraštutinumus, kurie trukdo politiniam stabilumui ir geram valstybės valdymui.

2. Demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesų ryšys Ukrainoje priklauso tiek nuo vidinės, tiek nuo išorinės geopolitinės situacijos ir apibūdintinas hibridinio politinio režimo požymiais.

1. Tyrimo metodologija

Ne vienas geopolitikos, tarptautinių santykių ar sociologijos analitikas yra atkreipęs dėmesį į demokratijos būklę Ukrainoje, jos perspektyvas, demokratizacijos situaciją. Šiame straipsnyje teorinės Ukrainos D-D įžvalgos formuluojamos, remiantis C. Tilly'io (2003; 2007), T. Kuzio (1998), L. Diamond'o (1996), V. Laurėno (2018) ir kitų mokslininkų tyrimais, kurių apibendrinimą autorius pradėjo savo ankstesnėje publikacijoje (Lotiuk, 2021).

Didelis dėmesys moksliniame diskurse skiriamas posovietinėje erdvėje besivystančiam politinių režimų hibridiškumui, kai Ukraina pasitelkiama kaip hibridinio politinio režimo atvejis. Nors dabartinis hibridinio politinio režimo mokslinis apibūdinimas vis dar gana ribotas, pasitelkiame D-D ryšio teoretizavimo prieigą, o politinį režimą apibūdiname remdamiesi T. Colton'u (2018)¹: politinis režimas nustato, kas ir kaip gali naudotis valstybės galios šaltiniais, kaip tie, kurie tais galios šaltiniais naudojasi, elgiasi su tais, kurie tokios galios neturi. Vyraujantis hibridinio politinio režimo apibūdinimas: režimas yra hibridinis, nes apima tiek demokratinis (reguliarūs ir tiesioginiai rinkimai), tiek autoritarinius (represijos prieš politinius oponentus, opozicijos suvaržymai, žiniasklaidos kontrolė) atributus (Karl, 1995; Diamond, 2002). Anot A. Cassani'io (2014), M. Mufti'io (2018), pats sutarimo moksliniame diskurse nebuvimas leidžia skirti kelias hibridinio politinio režimo variacijas: susilpnėjusi demokratija; susilpnėjęs autoritarizmas; trečiasis režimas tarp demokratijos ir autokratijos; atviras autoritarizmas. Taigi būtina plėtoti diskusiją dėl hibridinio politinio režimo, kaip „pilkosios zonos“, apibūdinimo nepakankamumo, pasitelkus pavienius hibridinio politinio režimo, kaip normalaus, apibūdinimo argumentus, kai hibridiškumu pasižymi ne tik pasikiros naujosios demokratijos, bet hibridiškumo požymių vis daugiau atsiranda ir „senosiose“, t. y. įsigalėjusiose, demokratijose. Vertinga dekonstruoti hibridinio politinio režimo apibrėžtis, analizuoti jo istoriškumą, kontekstualumą ir šiuolaikinį tinkamumą. Bene labiausiai tam trukdo, kaip taikliai pastebėjo L. Diamond'as (2002), tokia dilema: viena vertus, demokratija dažniausia yra tas matas, pagal kurį brėžiami kitų politinių režimų kontūrai ir formuluojamos jų definicijos, antra

¹ T. Colton'as savosios politinio režimo apibrėžties ištakas sieja su reprezentatyvia R. A. Fishman'o (1990) politinių režimų tyrimų apžvalga.

vertus, vis dar trūksta bendro supratimo, kas yra pati demokratija. Kreipiamės į laiko patikrintą J. J. Linz'o (1973, p. 34) įžvalgą: vartoti demokratijos kategorijas apibūdinant hibridinius režimus neproduktyvu, nes taip mažinami demokratijos ir hibridinio politinio režimo skirtumai. Be to, tokius politinius režimus reikėtų skirti nuo autoritarinių diktatūrų. Žinoma, galima juos papildyti būdvardžiais *konkurencinis* ar *rinkiminis* autoritarizmas (plg. Collier, Levitsky, 1997), bet to nepakanka, norint apibūdinti patį hibridinį politinį režimą. Atsižvelgiant į šios valdymo formos daugialypiškumą, vertinga skirti papildomas subkategorijas paties hibridinio valdymo apibrėžime. Bet kuriuo atveju siekiame analizuoti hibridinius politinius režimus jų tinkamumo, o ne jų *a priori* neigimo kontekste.

Straipsnyje remiamasi T. Kuzio (1998; 2005), analizavusio Ukrainos tranzitą iš sovietinės komunistinės valstybės į demokratinę santvarką bei režimų tipologijos kaitą Ukrainoje, įžvalgomis, L. Diamond'u (2002), pateikusių hibridinių režimų prielaidas, egzistavimo sąlygas ir scenarijus. Akcentuojamas ir pačios Ukrainos mokslo bendruomenės įdirbis: remiamasi V. Lebediuk'o (2018), Razumkov'o centro (2020) publikacijomis, kuriose pateikiami ne tik visuomenės apklausų Ukrainoje duomenys, bet ir politinių preferencijų spektras, siejant tai su politinio režimo jautrumu išoriniams ir vidiniams socialiniams, ekonominiams įvykiams.

Empirinių D-D procesų Ukrainoje duomenų požiūriu kreiptasi į *The Economist Intelligence Unit* (EIU), *Freedom House* (FHI) ir *Bertelsmann Stiftung Transformation Index* (BTI) Ukrainos demokratijos raidos vertinimo sekas. Be to, pasitelkti šių institucijų ekspertų demokratijos raidos Ukrainoje vertinimai. Kitas empirinių duomenų šaltinis – atlikta iš dalies struktūruota ekspertų apklausa. Apklausti devyni Ukrainos politinės raidos ekspertai, iš jų šeši – iš Ukrainos, trys – iš Lietuvos. Atliekant tyrimą siekta apklausti tuos Ukrainos ekspertus, kurie reziduoja skirtinguose šalies regionuose. Taip būtų pasiektas detalesnis minimų procesų analitinis pjūvis. Dalį ekspertų pasitelkus iš Lietuvos siekta palyginti ekspertinius požiūrius, taigi siekta analitinės prieigos įvairovės.

Tyrimo klausimyne, kurio pagrindu konstruotas iš dalies struktūruotas interviu, suformuluota ir pateikta devyniolika klausimų, suskirsčius juos į tris grupes: demokratizacijos ir dedemokratizacijos sąveikavimo pobūdis Ukrainoje, vidiniai ir išoriniai D-D veiksniai. Taip struktūravus ekspertų kalbinimą galima apibrėžti bene labiausiai XXI amžiaus Ukrainos politinę raidą veikiančius aspektus. Tai leidžia pagrįstai analizuoti demokratijos raidą Ukrainoje, pastebint, kad net formaliai Ukrainą pripažinus kaip demokratijos atributus pozicionuojančią valstybę, realiai demokratijai šalyje neretai tenka priimti egzistencinius iššūkius. Skiriami Ukrainos politinės raidos etapai, išreiškiami konkrečiais metais: 1991–2004–2008–2014–2019 m. Kartu su ekspertais pripažįstama, kad ši periodizacija nėra baigtinė, veikiau analitinė ir priklausanti nuo pačių ekspertų vertinimo.

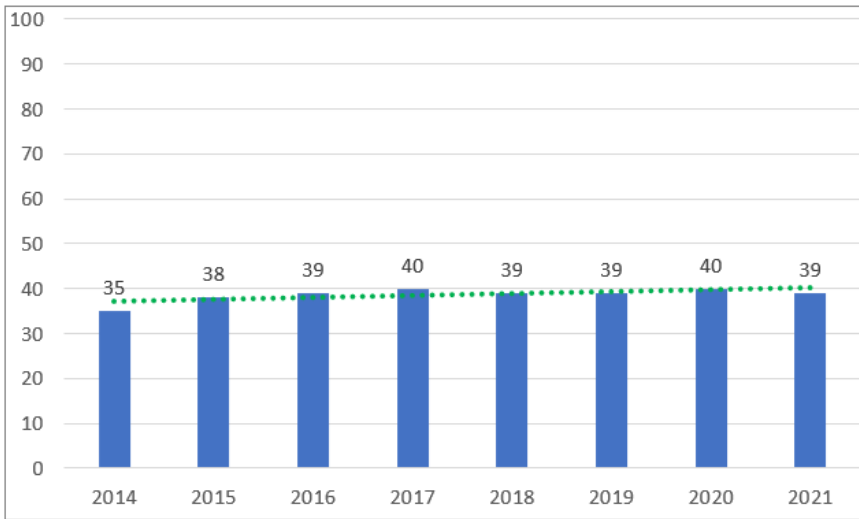
Taigi metodologinis tyrimo „trikampis“ yra toks: 1) rėmimasis demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesų moksliniu diskursu; 2) politinės santvarkos Ukrainoje 2004–2020 m. indeksų kitimas, remiantis *The Economist Intelligence Unit Democracy Index* (EIU), *Freedom House Index* (FHI) ir *Bertelsmann Stiftung Transformation Index* (BTI) duomenimis; 3) ekspertų apklausa (interviu) Ukrainos demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesų problematikos temomis.

2. Ukrainos demokratizacijos-dedemokratizacijos vidiniai ir išoriniai veiksniai

D-D procesus Ukrainoje reikšmingai veikia ne tik vidiniai, bet ir išoriniai veiksniai. Tad norint geriau pažinti D-D ryšio Ukrainoje ypatumus, būtina kompleksškai analizuoti D-D vidinius ir išorinius veiksnius. Skirtini šie D-D vidiniai veiksniai: valstybės valdymo forma, demokratijos institucionalizacija, oligarchizacija ir korupcija, pilietinė visuomenė, prorusiškos jėgos, nacionalizmas, postkomunistinė socialinė-ekonominė transformacija. Išorinius veiksnius galima apibūdinti kaip Rusijos, JAV ir ES įtakų konfigūraciją. Ukrainoje šių veiksmių kompleksas lemia hibridinio politinio režimo situaciją.

Remiantis EIU kriterijais, Ukrainos politinis režimas 2019 m. įvardytas kaip hibridinis, neatitinkantis net „demokratijos su trūkumais“ kriterijų. Tuo tarpu remiantis *Freedom House* indeksu (FHI), Ukraina nuolat išlieka (angl.) *partly free*, t. y. traktuojama kaip iš dalies laisva. Kartu, remiantis FHI duomenimis (žr. 1 pav.), ji pozicionuojama kaip valdoma hibridinio politinio režimo. Šis vertinimas nesikeičia nuo pat Euromaidano įvykių 2014 m., nepaisant teigiamų teismų, vykdomosios ar leidžiamosios valdžių pokyčių. FHI leidžiamame kasmetiniame „Nations in Transit“ leidinyje 2021 m. Ukrainos demokratijos vertinimas pagal septynių balų skalę sumenko nuo 3,39 iki 3,36, dėl to teisme suspenduotos reformoms svarbios įstatymų iniciatyvos, diskredituoti pažangūs valdininkai bei atmesti korupciją įvardinantys verdiktai. Be to, išryškėjo įvairūs Konstitucinio teismo narių interesų konfliktai (*Freedom House*, 2021).

Galima teigti, kad Ukraina apsupta autoritarinių ar nevisiškai demokratinių režimų: Baltarusijoje (2020 m. – 7 balai, 2021 m. – 5 balai) ir Rusijoje (2020 m. – 7 balai, 2021 m. – 7 balai) konsoliduoti autoritariniai režimai, Lenkijos (2020 m. – 65 balai, 2021 m. – 60 balų) ir Rumunijos (2020 m. – 57 balai, 2021 m. – 57 balai) nekonsoliduotos demokratijos, Vengrijos (2020 m. – 49 balai, 2021 m. – 45 balai) ir Moldovos (2020 m. – 35 balai, 2021 m. – 35 balai), remiantis FHI, hibridiniai politiniai režimai ir tik vienintelės Baltijos šalys – Lietuva (2020 m. – 77 balai, 2021 m. – 78 balai), Latvija (2020 m. – 80 balų, 2021 m. – 80 balų) ir Estija (2020 m. – 85 balai, 2021 m. – 84 balai) patenka į konsoliduotų demokratijų valstybių grupę.

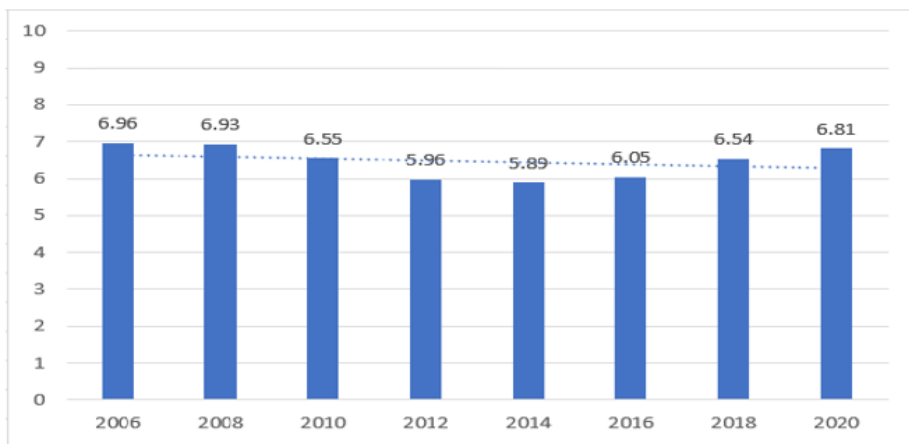

1 pav. Ukrainos demokratijos indekso pokyčiai

Šaltinis: Freedom House (2021)

„Bartelsmanno“ fondo 2020 m. pranešime teigiama: „Ukraina ir toliau patiria sunkumų, šalyje vykdydama įvairias reformas ar naudodama savo tarptautinę įtaką“ (Bartelsmann Stiftung, 2020). Laikotarpis po Euromaidano žymi dviejų jėgų kovą dėl įtakos šalyje. Jas galima suskirstyti į tas, kurios vykdydamos reformas siekia „perkrauti“ visą politinę šalies sistemą, ir tas, kurios nori išlaikyti turimą įtaką.

BTI, analizuojantis, kaip besivystančios, tranzitinės šalys vykdo socialinius pokyčius siekdamos demokratijos ir rinkos ekonomikos, Ukrainą vertina (2 pav.) kaip besipriešinančią demokratinėms reformoms bei neišnaudojančią savo tarptautinio potencialo (Bartelsmann Stiftung, 2020). Šalies viduje nėra vienas politinis žaidėjas demokratijai priešiškos retorikos nevartoja ir pozicionuoja prodemokratinės vertybes. Vis dėlto pasitaiko atvejų, kada valdantysis elitas piktnaudžiauja savo politinėmis galiomis, tuo pamindamas pagrindinius demokratijos principus. Šiuo požiūriu laikotarpiu nuo Oranžinės revoliucijos (Viktoro Juščenkos prezidentavimo laikotarpiu) iki 2010 m., kai prezidentu išrinktas Viktoras Janukovičius, BTI indeksas Ukrainos atveju išliko stabilus. V. Janukovičiaus deklaruota lavavimo tarp Rytų ir Vakarų politika siejosi su didesne valdžios galių centralizacija, dedemokratizacija ir tik Euromaidano protestai, kaip vykdytos politikos išdava, tapo lūžiu ir minėtas indeksas krito žemyn. Nors šio indekso pozicijos sustiprėjo, 2006 m. ir 2008 m. lygio jis vis dėlto nepasiekė. Taigi galima teigti, kad pats indeksas atskleidžia ribotą demokratiją, kai atotrūkis tarp deklaruojamos ir realios demokratijos išlieka gana didelis.

2 pav. Ukrainos transformacijos (demokratijos ir rinkos ekonomikos) indeksas

Šaltinis: Bartelsmann Stiftung (2020).

Politinis pliuralizmas yra neatsiejamas demokratijos būklės, kuri grindžiama minėtais indeksais, veiksnys. Net keli vektoriai atskleidžia pliuralizmo esmę. Pirmia, valdžia pliuralizmo atveju turėtų būti sutelkta ne vienos didelės elito grupės, o kelių grupių rankose. Antra, tos grupės turėtų būti politiškai nepriklausomos, autonomiškos, jų veikimo principai neturėtų priklausyti nuo aukštesnės valdžios leidimo, o tik nuo jų pačių gebėjimo sutelkti politinius išteklius. Trečia, kuo politinė sistema atviresnė piliečiams, tuo ji demokratiškesnė.

Daugelis apklaustų ekspertų atskleidžia tą Ukrainos postkomunistinę būseną, kuri reiškia, kad, kaip nurodoma ginamajame teiginyje, „tęsiasi sudėtingas perėjimo į demokratiją procesas“. Nė vienas ekspertas neteigia, kad Ukrainos postkomunistinė būsena reiškia demokratijos konsolidaciją ir postkomunistinės transformacijos pabaigą, kai Ukrainos jau niekas nesieja su sovietine ir autokratinę praeitimi. Vis dėlto dalis ekspertų Ukrainos postkomunistinę transformaciją apibūdina kaip „išalusį perėjimą“ iš autoritarinės komunistinės į demokratinę erdvę. Taigi teigia, kad perspektyvos neaiškios, tikėtina, jog nedemokratinės.

Mums ypač aktualiu D-D ryšio klausimu ekspertų nuomonių pasiskirstymas leidžia suformuluoti tarpinius apibendrinimus: dalis ekspertų svarsto D-D ryšio abipusiškumą, kai demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesai vienas kitą papildo bei riboja kraštutinumus, kurie trukdo politiniam stabilumui ir geram valstybės valdymui. Pastebėtina, kad pastarosios pozicijos laikosi visi ekspertai iš Lietuvos. Tuo tarpu ekspertų iš Ukrainos nuomonės išsiskyrė, o dalis aiškaus atsakymo į klausimą taip ir nepateikė. Tradicinį požiūrį į D-D ryšį, kai demokratizacija ir dedemokratizacija suprantama kaip vienas kitą neigiantys ir naikinantys procesai,

palaiko tik trečdalis ekspertų, visi – iš Ukrainos. Svarbu ir tai, kad vyrauja ekspertų nuomonė, jog D-D procesų ryšys Ukrainoje priklauso tiek nuo vidinių, tiek ir nuo išorinių veiksnių, apskritai nuo geopolitinės situacijos.

Ekspertai	D-D procesų sąveika 		D-D procesų ryšys Ukrainoje priklauso tiek nuo vidinių, tiek nuo išorinių veiksnių	Ar Ukraina demokratinė šalis? Kokia valstybės valdymo forma?	Ar tik demokratiniai procesai būdingi šalies politinei transformacijai?	Ukrainoje vykstančių politinių procesų demokratiškumo laipsnis
	Kaip vienas kitą neigiantys ir naikinantys	Kaip vienas kitą papildantys bei ribojantys tuos vienas kito kraštutinumus, kurie trukdo politiniam stabilumui ir geram valstybės valdymui	Taip – X Ne – 0 P – prezidentizmas P-P – parlamentinis-prezidentinis PAR – parlamentinė respublika LA – linkęs į autokratiją			1 – žemas 5 – aukštas
E1 UKR	X	–	X	Iš dalies / P	0	2
E2 UKR	–	–	0	X / P-P	0	2
E3 UKR	–	X	X	0 / PAR	0	3
E4 UKR	–	–	X	X / P-P	0	4
E5UKR	X	–	X	Iš dalies	0	3
E6 UKR	X	–	0	0 / LA	0	1
E7 LTU	–	X	X	Iš dalies / P	0	3
E8 LTU	–	X	X	X/P-P	0	3
E9 LTU		X	X	Iš dalies /P-P	0	3

3 pav. Tyrimo metu vykdytos ekspertų apklausos duomenys

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Atsakydami į klausimą dėl politinio pliuralizmo Ukrainoje (3 pav.) penki ekspertai pažymėjo atsakymą *iš dalies*, du atsakė *taip*. Anot V. Lebediuk'o (2018), formaliai Ukrainoje politinis pliuralizmas egzistuoja, tačiau politinė konkurencija, kuria grindžiamas politinis pliuralizmas, ribota. Pats politinis pliuralizmas nėra beribis, nes po „orumo revoliucijos“ ir Rusijos agresijos rytinėje Ukrainoje išryškėjo proeuropietiško jėgų poreikis (Lebediuk, 2018). Vis dėlto partijų šalyje

yra nemažai, ką implikuoja nuo tuo metu politinėje erdvėje tvyrančių tendencijų priklausantis naujų partijų ar susibūrimų atsiradimas. Šiuo požiūriu Ukrainoje dar nėra partinės sistemos institucionalizacijos, o pati institucionalizacija, kaip fenomenas, reformų pagrindu yra ne tiek naujas, kiek pastovus, komplikuotas ir dedemokratizuojančių veiksmų (korupcijos, nepotizmo, oligachizacijos, atskaitomybės stokos ir pan.) veikiamas procesas. C. Tilly'io (2007) teigimu, dedemokratizacija pasireiškia kaip nelygybės masto augimas ir viešajai politikai nepaklūstančių galių centrų atsiradimas. Galima teigti, kad ten, kur partinė sistema stabili, ji yra institucionalizuota. Šie procesai rodo geresnės viešosios politikos, mažesnio populizmo galimybę.

Ukrainoje demokratijos atributų institucionalizavimą geriausiai atskleidžia struktūrinės transformacijos. Visų pirma ši decentralizacijos reforma reikšmingą teisių ir laisvių dalį perdavė regiono ir vietos elitui. Šiuo atveju kalbama būtent apie atstovaujamąją demokratiją, mažiau akcentuojant tiesioginę ir dalyvaujamąją demokratiją. Antra, regioniniai skirtumai ir susiskaldęs tapatumas neleidžia formotis vieningam elitui, kuris yra esminis kiekvieną režimą įtvirtinantis veiksnys. Skirtingai nuo kaimyninių šalių, Ukrainos elitas paveldėjo fragmentišką struktūrą, tad sklandus demokratinių vertybių įtvirtinimas mažai tikėtinas. Kol skirtingos elito grupės varžosi dėl įtakos (ir rentos), nė viena jų negali monopolizuoti valdžios. Be to, institucionalizuotą valdžios monopoliją trando silpnosios politinės partijos ir riboti valstybės represiniai pajėgumai. Trečia, stiprinami ryšiai tarp Ukrainos ir Vakarų (per ES ir Ukrainos asociacijos susitarimą, bevizį režimą), didėjanti priklausomybė nuo Vakarų finansinės bei saugumo paramos vertė Ukrainos elitą priimti naujus kovos su korupcija teisės aktus, steigti naujas institucijas. Institucinio spaudimo pasekmes Vakarų šalys ne iš karto apčiuopia, bet net ir nereikšminga pažanga Ukrainoje kuriant demokratiją reiškia papildomas investicijas. Charizmatiško lyderio trūkumas, visuomenėje vyraujančios prodemokratinės nuotaikos ir trys išgyventos antiautoritarinių protestų bangos slopina dedemokratizacijos procesus. Vis dėlto būtent istoriškumas, kaip tik ir neleidęs įgyti daugiau demokratijos patirties, bei vėliau sekęs politinis izoliuotumas, ekonominė suirutė, socialiniai-demografiniai iššūkiai šalies viduje inspiravo dalį pageidaujamų demokratinių procesų (Kuzio, 1998).

R. N. Stone'o teigimu, nuo pat Euromaidano protestų 2013–2014 m., Ukrainos pilietinė visuomenė turėjo reikalų su nuolat tiek teigiamai, tiek neigiamai besikeičiančia politine konjunktūra. Teigiamas aspektas – ne tik išaugęs visuomenės narių pilietiškumas, bet ir daugelio kitų visuomenės narių įsitraukimas į visuomeninę veiklą. Karinis konfliktas Rytų Ukrainoje paskatino ukrainiečius tapti savanoriais, aukoti labdarai, palaikyti tiek kariuomenę, tiek nuo konflikto nukentėjusius žmones. Valstybė, į parlamentą atėjus naujiems nariams, kreipėsi į pilietinę visuomenę,

siekdama pasitarti dėl būtinų reformų. Kartu, didėjant politinei konkurencijai, į politiką atėjus kai kuriems aktyvių bendruomenių lyderiams, susidarė įtampa tarp valstybės ir pilietinės visuomenės (Stone, 2019).

Remiantis Razumkov'o centro bei Demokratiinių iniciatyvų fondo duomenimis, kas trečias ukrainietis (32,8 proc.) pažymi, kad reguliariai dalyvauja savo bendruomenės gyvenime, visuomeninių organizacijų veikloje dalyvauja šiek tiek mažesnė piliečių dalis (16,9 proc.). Daugelis respondentų (63,5 proc.) nepasirengę aukoti savo laisvės didesnio šalies saugumo ir klestėjimo labui. 47,8 proc. respondentų teigė, kad valstybė turi prisiimti atsakomybę už kiekvieno piliečio gerovę, 30,0 proc. pripažino, kad už savo gerovę yra atsakingi patys. 63,3 proc. pasisakė už Ukrainos įstojimą į Europos Sąjungą, 49,8 proc. – už Ukrainos įstojimą į NATO (Razumkov Center, 2020; DIF, 2020). Apklausos rezultatai atskleidžia įdomią situaciją, kai 62 proc. ukrainiečių nepatenkinti demokratijos raida šalyje, bet maždaug 60 proc. mano, kad „tvirta ranka“ padarys šalyje tvarką. Toks dvilypis nusiteikimas demokratijos kontekste yra gana įprastas posovietinio ir Rytų Europos bloko šalyse, kada visuomenė nori tokios demokratijos, kuri suteiktų galimybę kuo daugiau atstovų rinkti tiesiogiai. Be to, anot Ch. Tilly'io (2003), tose visuomenėse, kuriose dalyvavimas viešojoje politikoje skatinamas, kategorinė nelygybė, arba dedemokratizacija, užima tolygiai žemėjančią padėtį. Šiuo požiūriu vertinga apžvelgti, koks Ukrainoje žodžio, susirinkimų ir spaudos laisvės lygis, ar ji neribojama.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad respondentai bene vieningai sutaria, jog Ukrainoje je vis dažniau ribojama žodžio laisvė. Remiantis Ukrainos Masinės informacijos instituto ekspertais, žodžio laisvės pažeidimų skaičius auga (IMI, 2021). Pagrindinės žodžio laisvės pažeidimų kategorijos: trukdymas teisėtai žurnalistinei veiklai, grasinimai, sumušimai. Instituto stebėsenos duomenimis, padaugėjo cenzūravimo, žiniasklaidos priemonių savininkų cenzūros griežtinimo atvejų. Kita vertus, žodžio laisvės ribojimas, nors fundamentaliai prieštarauja pagrindiniams demokratijos principams, neatsiejamas nuo nacionalizmo fenomeno, kuris – atvirkščiai, gali daryti įtaką demokratijos institucionalizacijai. Anot E. Yazici'io (2019), pats savaime nacionalizmas žodžio ar susirinkimų laisvei neprieštarauja, bet dėl valstybės saugumo ar nacionalinės vienybės žodžio laisvė gali būti laikinai suspenduota. Fundamentaliu požiūriu, kaip teigia N. Statkus (2003, p. 23), nacionalizmą vertą apibrėžti kaip idealą ar ideologiją, teigiančią, kad etninės bei politinės ribos turi sustapti ir kad etniškai vienalytė valstybė yra optimali politinės organizacijos forma, o naciją – kaip politiškai organizuotą etninę grupę, siekiančią išsikovoti ar išlaikyti politinę autonomiją arba nepriklausomą valstybingumą.

Ukrainoje, anot tyrime dalyvavusių ekspertų (Fedorenko, Rybiy, Umland, 2016), nacionalizmas tam tikru mastu veikia demokratijos (ne)institucionalizacijos procesus. Po Oranžinės revoliucijos Ukrainoje įvyko ideologinis susiskaldymas.

Konkurencija tarp oponuojančių grupių susiformavo šiais klausimais: (a) proprezidentinė ar proparlamentinė pozicija; (b) proeuropietiškas ar prorusiškas; (c) etnonacionalizmas ar neosovietizmas. Be to, stabilizavosi suskaidymas į pietryčių ir šiaurės vakarų rinkimų makroregionus. Ideologinis šio laikotarpio bruožas – elektorato padalijimo į rytų ir vakarų įveikimas. Tai pastebėta 2014 m. ir patvirtinta 2019 m. Ukrainos rinkimų ekosistema pasikeitė, praradus rinkėjus Kryme ir dalį jų Donecke bei karo sukrėstus rinkėjus pietryčiuose. Kartu nacionalistinės grupės perėmė oficialios atminties politikos bei švietimo įstaigų kontrolę ir taip įgijo galimybę „prastumti“ savo darbotvarkę (Касьянов, 2018). Šiuo metu Ukrainos demokratija tapo nebaigto karo ir skurdo įkaite. Politinių ir pilietinių laisvių ateitis priklauso nuo to, kaip greitai bei teisingai bus atkurta taika ir prasidės tautinis susitaikymas, namų ūkiai Ukrainoje galės gyventi geriau. Pasiekus šiuos tris pagrindinius tikslus, bus įmanoma ir tvari bei nuolatinė demokratijos raida.

Pastangos sukurti institucijas, kurios ribotų ir naikintų oligarchinį-klaninį valdymą, buvo viena iš Ukrainos Konstitucijos pokyčių dichotomijų. Šalies žiniasklaidos diskurse ištis daug kalbama apie oligarchus ir jų įtaką šalies gyvenimui. Ukrainoje nuolat rengti sąmokslai tarp politikų arba tarp politikų ir oligarchų, bet nė vienam jų nebuvo lemta „žaisti pagal taisykles“. Tuo tarpu oligarchų sąmokslai paaiškina beveik visų Ukrainos prezidentų rinkimų rezultatus, įskaitant ir V. Zelenskio pergalę 2019 metais. Oligarchinis konsensusas šiuo atveju preziūmuoja sąmokslą dėl valdžios padalijimo, visų pirma dėl kito teisių perėmėjo, įpėdinio išrinkimo.

Įsigalėjusi kategorinė nelygybė, kalbant apie visuomenę, skatina valstybės palankumą turinčias grupes naudotis valstybės ištekliais savo reikmėms, taigi iškreipti aristokratijos principus, Aristotelis tai vadino oligarchija (Tilly, 2000). Tokio sąmokslų dėka išrinktas įpėdinis tampa oligarchų įkaitu, neva paaiškindamas savo prigimtine laisvę kovoje su korupcija ir nenuoseklumą įgyvendinant reformas. Tiesą sakant, Ukrainoje jokio konsensuso tarp oligarchų / elito dar nebuvo ir artimiausiu metu nenusimato. Ukrainos politika svyruoja tarp priverstinių kompromisų, kai elito dauguma laikinai pripažįsta pagrindinio žaidėjo teisę į valdžią ir „visų kovą prieš visus“. Kol kovos objektas bus turto paskirstymas, o ne sąveikos principai ir taisyklės, tol bet koks tvarus kompromisas (elito konsensusas) iš esmės bus neįmanomas. Būtent dėl to oligarchinė konkurencija yra būdingas Ukrainos politikos bruožas (priešingai nei Rusijoje ar Baltarusijoje, kur tokia konkurencija ribojama ir vyksta ne dėl turto, o dėl atsидavimo šalies globėjui). Tai pasakyti na apie visus prezidentus, pradedant Leonidu Kučma, ir nėra jokių požymių, kad V. Zelenskio atveju bus kitaip. Potencialiai ydinga yra tai, kad oligarchų vidinė kova silpnina valstybę, bet gerai, kad oligarchinė konkurencija leidžia keisti valdžią ir tramdo slinkimą autoritarizmo link.

Politikai bando pasinaudoti šia padėtimi, kuri yra tarsi derlinga dirva manipuliacijoms. Pilietinė visuomenė pakeitė tam tikras valstybės funkcijas, ypač 2014–2017 metais. Tai buvo ypač akivaizdu augant savanorių judėjimui ir palaikant Ukrainos kariuomenę šalies rytuose. Be to, daugelis pilietinės visuomenės atstovų priimti į valdžios institucijas, bet visa tai vyko fragmentiškai, tad jų įtaka neinstitucionalizuota. Ukrainoje išlieka didelis nepasitikėjimas politinėmis institucijomis (Prentice, 2018).

Visgi pagrindinis išorinis Ukrainos D-D veiksnys yra Rusijos, JAV ir ES įtakų konfigūracija. Rusijos vykdoma politika Ukrainos atžvilgiu nuo pat šalies nepriklausomybės paskelbimo susijusi su ekonomine, socialine, politine, karine ar apskritai geopolitine Rusijos erdvių politika. Z. Brzezinski'o (1994, p. 16) teigimu, „Rusija be Ukrainos nustoja buvusi imperija, o su sau pavaldžia Ukraina ji automatiškai ja tampa“. Tokia apibendrinanti definicija konceptualiai formuoja Rusijos požiūrį, kuris susiklosčius faktinėms aplinkybėms pasireiškia bene kiekviename paskirtų valdžių (teisminės, leidžiamosios ir vykdomosios) politikos kontekste. Galima teigti, kad Rusija yra suinteresuota priklausoma, nestabilia Ukraina, arba, remiantis FCI, žlugusios valstybės (angl. *failed state*) būviu.

Atlikus tyrimą aiškėja, kad šiandien Rusijos Ukrainos atžvilgiu vykdoma politika turi reikšmingą poveikį, nes Ukrainoje prorusiškų jėgų įtaka vis dar išlieka. Nors šios jėgos nebėra konsoliduotos, tačiau, kaip rodo 2019 m. parlamento rinkimų rezultatai, jos gavo 13,05 proc. palaikymą. Vladimiro Putino valdomos Rusijos inicijuotas karas prieš Ukrainą lėmė šalies susivienijimą, tačiau Kremlius dar turi kur manevruoti, ypač remdamasis etnolingvistine korta. Vienas iš pavyzdžių – garsus Ukrainos oligarcho Viktoro Medvedčiuko (jo atžalos krikštėvis yra V. Putinas) atvejis. V. Medvedčiuko požiūris į Ukrainos ir Rusijos konflikto sprendimą, kaip teigia O. Carroll'as (2018), „nuosekliai palankus Maskvai ir keičiasi keičiantis Kremliaus pozicijai“. Prezidento rinkimuose 2019 m. V. Medvedčiukas palaikė kandidatą Jurijų Boiko, vieną iš partijos „Opozicinė platforma – už gyvenimą“ lyderių. Šiuo V. Medvedčiuko ir V. Putino planu siekiama stabdyti nacionalinio susivienijimo procesą.

Iki 2014 m. nemažai ukrainiečių, ypač gyvenančių Vidurio ir Pietryčių Ukrainoje, laikėsi daugiau ar mažiau palankių Rusijai nuostatų arba geopolitikos klausimams buvo abejingi, o po 2014 m. įvykių visuomenės požiūris į didžiąją kaimynę pakito labiau į neigiamą pusę. Dėl to ne tik sumenko prorusiškų politinių partijų bei idėjų įtaka, ypač vakarų Ukrainoje, bet ir gana plačiai įsitvirtino Rusijos, kaip „grėsmingo kito“, suvokimas. Nepaisant to, ne visuomenės, kaip tokios, o būtent sprendimų priėmimo institucijų kontekste galima pastebėti, kad didžiulės dalies žaidėjų interesai vis dar siejami su šalies šiaurine kaimyne, taigi vėl grįžtame prie laviravimo tarp suinteresuotų šalių klausimo.

Tyrimas atskleidė, kad Vakarų palaikymas yra lyg demokratizacijos procesų katalizatorius, garantas ir „stebėtojas“ viename. Ypač aktualus yra ES vaidmuo, nes Ukrainos krizė prasidėjo ES neįtikinus V. Janukovičiaus pasirašyti asociacijos sutarties. Beje, tuo metu ES pirmininkavo Lietuva. Galima klausti, ar Ukrainos orientacijos į ES likimas neprimena Turkijos atvejo? (Radeljić, 2021).

Laikantis ES asociacijos kriterijų, europinės integracijos atveju – Kopenhagos kriterijų, nustatomos užduotys, kurias vykdant lyg ir sudaromos teigiamos demokratizacijos sąlygos, kartu apsunkinami dedemokratizacijos procesai, tačiau bendra padėtis išlieka hibridinio valdymo erdvėje. Pati orientacija į Vakarus, tvirtas, bent jau šiaurės atlantistinis (JAV, Turkijos), užnugaris – vienas svarbių demokratijos institucionalizaciją Ukrainoje lemiančių veiksnių. ES ir Tarptautinio valiutos fondo finansinė parama (nebūtinai politinis palaikymas) mainais į reformas verčia valdžią inicijuoti pokyčius, nes bet koks „meilinimasis“ šaliai agresorei lems rinkėjų praradimą. Tai rodo jau minėtos visuomenės apklausos (angl. *exit polls*) ir galutiniai įvairių lygių rinkimai.

3. Ukraina: kokio hibridinio politinio režimo atvejis?

Taigi turime sudėtingą D-D procesų Ukrainoje labirintą, kuriame nepasiklysti gali padėti pasitelktas hibridinio politinio režimo analitinis instrumentas. Tačiau nepakanka pasakyti, kad demokratizacijos procesas Ukrainoje tęsiasi hibridinio politinio režimo aplinkoje, reikia apibūdinti konkrečias šio režimo charakteristikas ir galimai bent artimiausią jo ateitį.

Pats politinio režimo hibridiškumas yra santykinai ilgalaikės raidos rezultatas. Hibridinis režimas, kaip toks, ir jo stabilumas / efektyvumas Ukrainoje, kur demokratija dar gana „jauna“, yra tiek numanomas, kiek tam yra pasiruošusi šalies visuomenė. Tokia valdymo forma savaime nėra nei bloga, nei gera. Ji yra laikmečio, šiuo atveju – vienas iš dabartinių laikų globalizacijos ir geopolitinės situacijos inspiruojamų procesų rezultatų.

Specifinis oficialių ir neoficialių institucijų derinys (įskaitant konkurencinius rinkimus, teisės viršenybės stoką bei neformalios politikos vyravimą politiniame procese) Ukrainoje pasirodė esąs gana tvirtas politinis konstruktas. Šis hibridinis režimas susiformavo L. Kučmos valdymo laikais, išgyveno Oranžinę revoliuciją ir Euromaidaną. Elitas yra linkęs palaikyti neveikiančias institucijas, nes jos išlaiko ir net gausina jo išteklius. Tol, kol Ukrainos politinio režimo dinamikoje vyrauja hibridizacija, o ne demokratizacija ar autoritarizacija, hibridiškumas išlieka elito pageidaujama būseną (Смірнова, 2017, p. 70).

Ukrainoje nuo pat šaltojo karo pabaigos demokratijai taip ir nepavyko susitelkti. „Išstrigimas“ tarp demokratijos ir autokratijos yra vienas iš patekimo į „pilkąją

zoną“ atvejų, tikintis, kad šie procesai tęsis tik tam tikrą laiką ir galiausiai baigsis arba demokratijos, arba autokratijos įsigalėjimu. Vis dėlto yra manančiųjų, kad hibridiniai politiniai režimai nėra nei atsitiktiniai, nei trumpalaikiai, o nauja stabilaus politinio režimo forma. V. Laurėnas tokią hibridinių politinių režimų perspektyvą sieja su fundamentinėmis dabarties visuomenių raidos aplinkybėmis². Iš tikrųjų vien tik terorizmo ir epidemijų prevencijos ar padarinių likvidavimo priemonės palieka demokratijai tik jos procedūrinės dimensijos perspektyvą, jeigu pastarosios neapribos konvencinio dalyvavimo politikoje slinkties protesto, dažnai nekonvencinio, politinio dalyvavimo, link. Taigi neišvengiama gyventojų komunikavimo ir judumo apskaita gerokai riboja demokratijos principų sklaidą ir numano dažniausia nedemokratinį, neliberalių kontrolės režimo priemonių taikymą.

Tuo tarpu, anot T. Kuzio (2005), kuris atstovauja vyraujančiai hibridinių politinių režimų, kaip neperspektyvios ir todėl laikinos (?) demokratinio bei autoritarinio valdymo jungties, sampratai, Ukrainoje galima pastebėti šešis hibridinio režimo požymius, kurie būdingi tiek L. Kučmos valdymo laikams, tiek mažai pakitusiai dabartinei realybei:

- valstybės piliečiai ne visiškai atstovaujami arba jų nuomonės (ypač vietos savivaldos lygmeniu) iš dalies ignoruojamos;
- mažas politinis aktyvumas, neskaitant dalyvavimo rinkimuose, kaip deleguojamosios demokratijos atributo;
- dažni įstatymo viršenybės pažeidimai arba manipuliavimas jais;
- rinkimų rezultatai piliečių akyse neatrodo legitimūs;
- mažas pasitikėjimas valstybės institucijomis;
- prasti rezultatai valstybės veiklos požiūriu.

Remiantis EIU, 2020 m. Ukrainoje, kaip vienoje iš hibridinio politinio režimo valstybių, buvo galima stebėti gerėjančius politinio pliuralizmo rezultatus. 2019 m. vykę rinkimai išryškino aukštesnius elektorato standartus, buvo sąžiningesni ir skaidresni. Šiuo požiūriu, nors šalies politinis spektras (provakarietiškas politinis sparnas, oligarchai ir prorusiškos politinės jėgos) savo sudėtimi išlieka iš esmės nepakitęs, o periodiniai visų valdžios lygių rinkimai neleidžia atsirasti žymesnėms autoritarizmo užuomazgoms, galima daryti išvadą, jog pats hibridiškumas Ukrainoje gali stiprėti.

Dar kartą pabrėžtina, kad, anot V. Lebediuk'o, politinio režimo hibridiškumas Ukrainoje yra susidariusios politinės, socialinės-ekonominės ir geopolitinės aplin-

² „Iš tikrųjų socialinių hibridų randasi dėl dviejų pagrindinių aplinkybių: (1) Kaita visada yra trumpesnė ar ilgesnė buvusių (esamų) ir naujų gyvenimo formų koegzistencija; (2) Siekiant šią koegzistenciją riboti laike, o spartėjančios visuomenės apskritai „neturi laiko“, ryžtasi holistiniams pokyčiams, bet tokių pokyčių šalininkų laukia netikėtumas – galiausiai nežinoma, kaip vieno gyvenimo sričių institucijas pritaikyti prie kitų. Takiu būdu, visiškai „ne iš blogos valios“, susikuria hibridinės sociumo formos“ (Laurėnas, 2017, p. 86).

kos išdava (Lebediuk, 2018). Bandymų keisti šalies institucinę sąrangą būta ne kartą, ypač prezidento galių išplėtimo kontekste. Pati šalies valdymo forma yra parlamentinė-prezidentinė. Pastangos sukurti prezidentinio valdymo sistemą asocijuojasi su valdžios monopolizavimu. Kaskart, kai V. Janukovičius ar anksčiau L. Kučma bandė plėsti savo galias, parlamentas ir visuomenė tam trukdė. 2018 m. Julijos Tymošenko išsakyta idėja dėl parlamentinės sistemos su stipriu ministru pirmininku – kol kas neįgyvendinamas projektas. Tai įgyvendinti bus sunku dėl konkuruojančių elito grupių ir visuomenės palaikymo stokos. Nors dabartinis Ukrainos valdymo modelis toli gražu netobulas, ukrainiečiai yra linkę turėti padalytą vykdomąją valdžią, kuri apsaugo nuo valdžios susikoncentravimo. Valdymo forma Ukrainoje keitėsi šešis kartus (1991, 1995, 1996, 2004, 2010 ir 2014 metais), tuo tarpu režimas, anot apklaustų ekspertų, pasikeitė tik kartą. Šiuo požiūriu nuo autoritarinio režimo pereita prie hibridinio, kuriame ir vyksta šalies politinė evoliucija.

Kitų šalių – Vengrijos ir Lenkijos – atvejai leidžia teigti, kad vadinamoji „pilkoji zona“ tarp demokratijos ir autokratijos linkusi plėstis. Šiuo požiūriu narystė ES neneigia Vengrijos ir Lenkijos politinių režimų hibridiškumo, juolab kad pačiai ES būdingas demokratijos deficitas. Priešingai, Vengrijos ir Lenkijos išlikimas ES reiškia ne tik hibridinio politinio režimo tvarumą, bet ir erdvės jam suteikimą, legitimumą (Bozóki, Hegedűs, 2018). Taigi vis labiau plečiantis hibridiniams politiniams režimams, jie gali būti apibūdinami kaip forma, kuri vienu ar kitu atveju, atsižvelgiant į valstybės ekonominę, socialinę ir politinę situaciją, gali būti net labiau logiška ir efektyvi nei konsolidacijos nepasiekiantis „grynasis“ demokratinis politinis režimas.

Išvados

Negalėtume sakyti, kad Ukrainoje vykstantys demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesai vienas kitą kategoriškai neigia, bet nepakanka argumentų teigti, kad D-D ryšys kryptingai konstruojamas ir palaikomas siekiant tinkamesnio Ukrainos politinio valdymo. Situacija labiau primena tai, kas vadinama „pilkąja zona“. Šios situacijos konstatavimas patvirtina mūsų pirmosios prielaidos pirmąją dalį, kad Ukrainoje demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesai sąveikauja ne tik kaip vienas kitą neigiantys ir naikinantys, bet ir kaip vienas kitą papildantys bei ribojantys tuos vienas kito kraštutinumus, kurie trukdo politiniam stabilumui ir geram valstybės valdymui. Ne tik geopolitinė ir karinio konflikto situacija, bet ir kiti vidiniai veiksniai, pirmiausia prorusiškų jėgų potencialas ir pastangos, verčia Ukrainą riboti visiškos demokratijos politinio režimo institucionalizaciją. Šiuo

požiūriu tvarus politinis režimas turi daugiau galimybių atsirasti dabartinės post-demokratijos sąlygomis.

Todėl mūsų antra prielaida, kad demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesų ryšys Ukrainoje priklauso tiek nuo vidinės, tiek nuo išorinės geopolitinės situacijos ir apibūdinamas hibridinio politinio režimo požymiais, taip pat pasitvirtina tik kalbant apie jos pirmą dalį, tuo tarpu antroji dalis taip tikslintina: Ukrainoje hibridinis politinis režimas netinkamas žvelgiant iš šalies spartesnės plėtros pozicijų. Nors Ukrainoje egzistuojantis hibridinio politinio režimo atvejis, siekiant paspartinti valstybės ir visuomenės raidą, netinka, paskirų Ukrainos kaimynių, ES narių, patirtys byloja, kad regione galimas istoriškai kontekstualus, tinkamas hibridinio politinio režimo atvejis, realaus politinio vyksmo ir jo veiksmingumo nevertinant vien tik demokratijos, ypač tik liberalios, kriterijais, o veiksmingai taikant demokratinio ir nedemokratinio politinio valdymo principus.

Taigi D-D ryšys Ukrainoje yra trapus, priklausantis nuo daugelio vidinių ir išorinių veiksnių, skatinančių tiek demokratizacijos, tiek dedemokratizacijos procesus. Hibridiniam politiniam režimui šalyje dar toli nuo tinkamiausios valdymo formos, bet kaip tyrėjai, būdami demokratijos vertybių ir principų šalininkai, turime formuoti tokį demokratizacijos bei dedemokratizacijos ryšį, kuris reikštų pro-demokratinę hibridinio politinio režimo Ukrainoje raidą.

Literatūra

- Božóki, A., Hegedűs, D. (2018) .An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. *Democratization*, Vol. 25(7), p. 1173–1189. Doi: 10.1080/13510347.2018.1455664.
- Brzezinski, Z. (1994). Same Roots Nourish Russia and Ukraine. *New York Times*, June 28, Section A, p. 16.
- Carroll, O. (2018). *The return of the godfather: How Putin's best friend in Ukraine is staging an improbable comeback*. Prieiga internete: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/putin-russia-godfather-viktor-medvedchuk-us-sanctions-ukraine-politics-a8515456.html> [žr. 2021-04-02].
- Cassani, A. (2014). Hybrid what? Partial consensus and persistent divergences in the analysis of hybrid regimes. *International Political Science Review*, Vol. 35(5), p. 542–558. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1177/0192512113495756>.
- Collier, D., Levitsky, S. (1997). Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World Politics*, Vol. 49 (3), p. 430–451. Retrieved March 23, 2020. Prieiga internete: www.jstor.org/stable/25054009 [žr. 2021-04-15].
- Colton, T. (2018). Regimeness, Hybridity, and Russian System Building as an Educative Project. *Comparative Politics*, Vol. 50(3), p. 455–473. Doi: [10.2307/26532696](https://doi.org/10.2307/26532696).
- Fedorenko, K., Rybiy, O., Umland, A. (2016). The Ukrainian party system before and after the 2013–2014 Euromaidan. *Europe-Asia Studies*, Vol. 68(4), p. 609–630.
- Fishman, R. A. (1990). Rethinking State and Regime: Southern Europe's Transition to Democracy. *World Politics*, Vol. 42, p. 422–440.
- Democracy Index. (2020). *In sickness and in health? A report by The Economist Intelligence Unit*.
- Diamond, L., Plattner, M. (1996). The global resurgence of democracy. *Journal of Democracy*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, p. 3–25.
- Diamond, L. (2002). Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, Vol. 13(2), p. 21–35.
- Fragile States Index, Ukraine. (2020). Prieiga internete: <https://fragilestatesindex.org/country-data/> [žr. 2021-03-04].

- Yazici, E. (2019). Nationalism and Human Rights. *Political Research Quarterly*, Vol. 72(1), p. 147–161. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1177/1065912918781187>.
- Karl, T. L. (1995). The hybrid regimes of Central America. *Journal of Democracy*, Vol. 6(3), p. 72–86.
- Krupavičius, A., Lukošaitis, A. (2004). *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Kuzio, T. (1998). *Ukraine: Nation and State Building*. London: Routledge.
- Kuzio, T. (2005). Regime type and politics in Ukraine under Kuchma. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 38, Issue 2, p. 167–190. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud> [žr. 2005-03-07].
- Laurénas, V. (2017). *Spartėjančios visuomenės politinis režimas*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Laurénas, V. (2018). Kuri postdemokratija? In: S. Šiliauskas, K. Šerpetis (red.). *Gerovė ir saugumas XXI amžiuje: postdemokratijos kontekstai / Welfare and Security in 21st Century: Contexts of the Post-democracy*. Klaipėdos universiteto leidykla, p. 13–80.
- Linz, J. J. (1973). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Lynne Rienner Publishers.
- Lotiuk, K. (2021). C. Tilly'io demokratizacijos ir dedemokratizacijos procesų koncepcijos veiksmingumas postdemokratijos kontekste. *Regional Formation and Development Studies*, Nr. 33(1), p. 62–76. Doi: [10.15181/rfds.v33i1.2199](https://doi.org/10.15181/rfds.v33i1.2199)
- Mufti, M. (2018). What Do We Know about Hybrid Regimes after Two Decades of Scholarship? *Politics and Governance*, Vol. 6(2), p. 112–119. Prieiga internete: Doi: [10.17645/pag.v6i2.1400](https://doi.org/10.17645/pag.v6i2.1400)
- Nations in Transit. (2021). Freedom House. Prieiga internete: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2021> [žr. 2021-04-16].
- Prentice, A. (2018). *Civil society steps in as Ukraine struggles to tame corruption*. Prieiga internete: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-corruption-ngos-idUSKCN1IX494> [žr. 2021-04-16].
- Radeljić, B. (2021). *The Unwanted Europeanness?* Berlin, Boston: De Gruyter. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1515/9783110684216>.
- Statkus, N. (2003). *Etniškumas ir nacionalizmas: istorinis ir teorinis aspektai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Stone, R. (2019). *N. Ukraine Civil Society Assessment*. University of Chicago. Prieiga internete: <https://www.norc.oregonstate.edu/research/projects/pages/ukraine-civil-society-assessment.aspx> [žr. 2021-04-01].
- Tilly, C. (2003). Inequality, Democratization, and De-Democratization. *Sociological Theory*, Vol. 21(1), p. 37–43. Doi: [10.1111/1467-9558.00174](https://doi.org/10.1111/1467-9558.00174).
- Tilly, C. (2007). *Democracy*. Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2000). Processes and Mechanisms of Democratization. *Sociological Theory*, Vol. 18(1), p. 1–16. Doi: [10.1111/0735-2751.00085](https://doi.org/10.1111/0735-2751.00085).
- Ukraine Country Report. (2020). *Bartelsmann Stiftung*. Prieiga internete: <https://www.bti-project.org/en/reports/country-report-UKR.html> [žr. 2021-04-29].
- IMI. (2021). Барометр свободи слова. Prieiga internete: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova>.
- Смірнова, В. О. (2017). Гібридний режим в Україні як наслідок відсутності вольових зусиль у вищих ешелонах влади. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, Vol. 20, Issue 120, p. 70.
- Касьянов, Г. (2018). *Past Continuous: історична політика 1980–2000*. Київ: Лаурус.
- Лебедюк, В. (2018). Регіональні особливості динаміки розвитку політичних партій у Рівненській області. Політичні партії і вибори: українські та світові практики. Випуск 2. Львів ЛНУ імені Івана Франка.
- Razumkov Center. (2020). Рівень підтримки громадянами вступу України до ЄС та НАТО (січень 2020р. соціологія). Разумков Центр. Prieiga internete: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-pidtrymky-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yes-ta-nato-sichen-2020r> [žr. 2021-04-27].
- DIF. (2020). Українці залучені до громадської діяльності, але уникають активної участі. Фонд Демократичні Ініціативи імені Ілька Кучеріва. Prieiga internete: <https://dif.org.ua/article/ukraintsi-zalucheni-do-gromadskoi-diyalnosti-ale-unikayut-aktivnoi-uchasti> [žr. 2021-04-24].

FEATURES OF DEMOCRATISATION AND DE-DEMOCRATISATION IN UKRAINE

Konstantinas Lotiuk

Summary

The term ‘hybrid political regime’ is becoming more and more common in today’s research into political regimes, not only in terms of the redistribution of democratisation and de-democratisation, but also in terms of their coexistence for better governance. Unable to overcome and ignore its limits, democracy in the world faces such challenges that it has found itself in a crisis. Research is full of post-democratic and neo-democratic terminology with increasing reference to hybrid political regimes. It makes sense to look at the continuity of the history of democracy, not only through the oldest prism of its ‘inevitability’, but also through the prism of its real effectiveness. In other words, are countries that call themselves new democracies not on the traditional path of ‘pure democracy’ while significant changes are already taking place in the development of democracy? Even more so that transformational processes are taking place in a consolidated democracy as well.

Therefore, our subject is the connection between the processes of democratisation and de-democratisation in Ukraine’s political regime, with the aim of evaluating these processes in the context of approving or denying the assumptions and statements of the scientific discourse.

In this article, some of the principal assumptions and statements of the scientific discourse of features of de-democratisation and de-democratisation in Ukraine are evaluated:

1. The processes of democratisation and de-democratisation in Ukraine interact, not only negating and destroying one another, but also complementing and limiting extremes that hinder political stability and good governance.
2. The connection between processes of democratisation and de-democratisation in Ukraine depends on both the internal and external geopolitical situation, and could be described as having features of a hybrid political regime.

The methodological ‘triangle’ of the research is as follows: 1) reliance on the scientific discourse of democratisation and de-democratisation processes; 2) the index of the development of the political system in Ukraine in the period between 2004 and 2020, based on the Economist Intelligence Unit Democracy Index (EIU), the Freedom House Index (FHI), and the Bertelsmann Stiftung Transformation Index (BTI); 3) an expert survey (interview) on issues of democratisation and de-

democratisation processes in Ukraine. Methods: analysis of scientific literature and publication, statistical and empirical analysis, case study, semi-structural interview.

After the research, we cannot state that ongoing processes of democratisation and de-democratisation (D-D) in Ukraine are categorically negating each other. Despite this, there are insufficient arguments for the statement that the connection between D-D is purposefully constructed and maintained for better state governance. The situation is more similar to a 'grey zone'. Stating this kind of situation only affirms the first part of our first assumption, which states that processes of D-D in Ukraine interact not only as mutually negative and destructive entities, but also complementing and restricting the extremes, which interfere with good governance and political stability. Not only the geopolitical and military conflict situation, but also internal factors, such as the potential and efforts of pro-Russian forces, make Ukraine limit the institutionalisation of a 'consolidated democracy' political regime.

This is why our second assumption, that the connection between processes of democratisation and de-democratisation in Ukraine depends on both the internal and external geopolitical situations, and is described as having hybrid political regime features, is also only confirmed in its first part, and the second part needs clarification. The clarification needs to be as follows: the hybrid political regime of Ukraine is invalid when viewed from the positions of faster development. Despite this, the case of the hybrid political regime in Ukraine is not appropriate for the faster development of the state and society, but the experience of individual neighbours of Ukraine, members of the EU, shows that the historically contextual case of a hybrid political regime is regionally possible. This is the case when we do not measure the actual political process by only the criteria of liberal democracy, and effectively apply the principles of democratic and undemocratic governance.

Therefore, the connection between D-D in Ukraine is fragile and dependent on many internal and external factors that promote both processes of democratisation and de-democratisation. The hybrid political regime in Ukraine is far from a suitable form of governance, but as proponents of democratic values and principles, we have to model a connection of D-D, which would mean the pro-democratic development of a hybrid political regime in Ukraine.

Konstantinas Lotiuk – Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Viešojo administravimo ir politikos mokslų katedros doktorantas.

El. paštas: konstantinas.lotruk@gmail.com